

Z Charkova až do Nového Mexika

► **Michaela Skořepová**

Úvod

Tématem tohoto příspěvku je životní příběh ukrajinské lékařky a spisovatelky Natálie Nonny Auské¹, která se souhrou mnoha okolností a náhod dostala koncem druhé světové války do Československa a vystudovala zde lékařskou fakultu. Do jejího života zasáhla většina zlomových okamžiků československých i světových dějin dvacátého století, od vzniku Sovětského svazu, druhé světové války, osvobození a nástupu komunistického režimu v Československu až po okupaci země vojsky Varšavské smlouvy v roce 1968. Text se okrajově dotýká také života ukrajinské komunity v Československu na konci druhé světové války a po ní. Samotná problematika ukrajinské menšiny by byla nosným tématem pro další studii, avšak tento text se jí bude zabývat pouze v kontextu příběhu Natálie Auské a v té míře, která je nutná k pochopení situace, ve které se tato menšina nacházela.

Ukrajina a válka

Natálie (roz. Potapova) se narodila 23. října 1923 v Charkově na Ukrajině. Měla tři starší nevlastní sourozence z druhého manželství své matky, a to Andreje (* 1913), Konstantina (* 1915) a Annu (* 1917). Nejstarší bratr byl v roce 1943 popraven v Charkově Němci, druhý bratr byl v roce 1937 zatčen a odsouzen k trestu odnětí svobody na deset let a se sestrou se viděla naposledy v roce 1942 a její další osud jí nebyl znám.²

1 Natálie Auská sama uvádí jako své křestní jméno také jméno Nonna, pod ním byla známa hlavně na rodné Ukrajině a později v literární tvorbě. Složitější je také situace s množstvím jejích příjmení. Narodila se jako Natalie Potapova, po prvním sňatku získala příjmení Lukšová, po druhém Škrlandová a po třetím Auská.

2 ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. 3. 1954, s. 13; tamtéž, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143.

Jejím otcem byl charkovský univerzitní profesor geologie Alexandr Potapov, se kterým se matka rozvedla, když byly Natálii dva roky. Stýkala se s ním velmi zřídka a prakticky ji vychovával čtvrtý manžel matky profesor Alexandr Fedorovskij.³

Jako dítě zažila v letech 1932 až 1934 hladomor na Ukrajině a vzpomínky na umírající lidi v ulicích ji pronásledovaly do konce života. Hladomor na Ukrajině patří k nejhorším zločinům, jichž se komunistický režim za vlády Stalina dopustil. Nebyl způsoben válkou, neúrodou nebo nepříznivými klimatickými podmínkami, ale převážně kolektivizací a vývozem obilí za hranice Ukrajiny. Lidé byli nuceni žít se kůrou ze stromů, listím, mechem a trávou a lovili jakákoliv dostupná zvířata. Vyskytly se také případy kanibalismu, jejichž počet se zvyšoval s končící zimou a tenčícími se zásobami. V charkovské oblasti, kde Natálie žila, bylo za první čtvrtletí roku 1933 zjištěno devět případů, do 1. května jejich počet stoupl na 134 a do 1. června se zvýšil na 226 případů.⁴

Natálie žila s matkou a otčímem přímo v Charkově a jejich situace nebyla tak katastrofální jako u příbuzných na venkově. Ani po letech nezapomněla na vyhladovělé žebráky v ulicích. V povídce Hladomorna, publikované u příležitosti sedmdesátého výročí hladomoru, vzpomínala na setkání se svou kamarádkou z vesnice, kam jezdila na prázdniny, takto: *Spatřila jsem otrhané děvčátko stojící u cesty. Ani ruku nenatahovalo, žebrota byla přísně zakázaná, jen tak tiše stálo a dívalo se na nás. Chodidla mělo omotaná hadry, nohy nad nimi byly lesklé a zduřelé otoky, z popraskané kůže prosakovala tekutina.*⁵ Ještě větší šok zažila, když odjela v létě k příbuzným na vesnici. Část vesnic byla vypálena, mnoho domů bylo opuštěných, sousedé a přátelé zemřeli a ženy společně každý večer oplakávaly nahlas mrtvé: *Hlasitěji a hlasitěji zněl starodávný nářek a vznášel se k srpnové obloze poseté jasnými hvězdami. Odněkud z prázdná téměř vyliďněné vesnice ozýval se další hlas a další a další. Ženy holosyly [sic], oplakávaly své mrtvé. Bylo něco nevýslovně smutného, něco příšerného v těch nařikavých hlasech, linoucích se tichem a tmou.*⁶ Přestože tedy hladem přímo netrpěla, velmi ji zasáhl osud lidí postižených hladomorem.

Otčím Natálie pocházel z velmi bohaté a vzdělané rodiny a nikdy se nedokázal ztotožnit se sovětským režimem. Podle Natáliiných slov před ní své názory přímo neprojevoval, ale její protirežimní poznámky přecházel mlčením. Biologický otec byl členem Vsesvazové komunistické strany (bolševiků), ale svého členství se zřekl, protože nesouhlasil s ideovým směřováním Sovětského svazu. Seznámila se s ním až v roce 1937, kdy za ním přijela do Moskvy, kde pracoval v divadle jako dramaturg. Oba její otcové zemřeli již v roce 1938, ten biologický na tuberkulózu. Po smrti otčima žila pouze se svou matkou a v jejich devatenácti letech byl Charkov v říjnu 1941 obsazen německou armádou. Z města bylo skoro nemožné odejít, na evakuaci

3 ABS, f. 319, sign. 319-26-17, Potapová Natálie – prověřeni z 1. 12. 1955, strana nečíslována.

4 RYCHLÍK, Jan a kol. *Dějiny Ukrajiny*. Praha: Lidové noviny, 2015, s. 296.

5 AUSKÁ, Nonna. *Hladomorna*. Praha: Ukrajinská iniciativa ČR, 2003, s. 4.

6 Tamtéž, s. 7.

měli přednostně právo obyvatelé západnějších měst, vlaky byly přeplněné a uprchlíky na cestách ostřelovala německá letadla. Natálie se tedy rozhodla i s matkou zůstat, obě údajně věřily, že Charkov bude do pár týdnů dobyt zpět sovětskými vojáky.

Natálie vychodila desetiletou školu v Charkově a snila o zapsání na lékařskou fakultu. To jí znemožnilo onemocnění tuberkulózou. Proto začala v témže městě studovat pedagogickou fakultu, která jí studium i přes nemoc povolila. Poté co byl Charkov okupován Němci, školu přerušila.⁷

Do února 1942 zůstala doma a nikde nepracovala. V Charkově vypukl hlad,⁸ většina obchodů byla zavřena a jídlo a ostatní zboží denní potřeby bylo možné koupit převážně jen na černém trhu za vysoké ceny. Ve městě nešla elektřina ani netekla voda. Podle její výpovědi umíralo mnoho lidí přímo na ulici nebo v nevytopených bytech. Mladší a zdatnější ženy se vydávaly na venkov sehnat potraviny, ale hrozilo jim zastřelení německými vojáky. Mnoho žen se začalo živit prostitutí. Natáliina matka začala pracovat jako kuchařka u vojenské jednotky. Poté co jednotka město v polovině zimy 1942 opustila, ztratily obě zdroj potravin. Matce začaly z hladu otékat nohy a její zdravotní stav se rychle zhoršoval. Proto Natálie v únoru 1942 odešla na venkov do městečka Valky, kde se snažila vyměnit oblečení za jídlo. Protože při hlášení své přítomnosti v obci na německém velitelství mluvila plynně německy, bylo jí nabídnuto místo tlumočnice Německého úřadu pro zemědělství. Za úkol měla kontakty s místními občany, účastnila se návštěv ukrajinských zemědělců, kteří museli předávat svůj majetek Němcům. Výplatu dostávala pouze v naturáliích, měsíčně deset kilogramů obilí a láhev oleje. Zde zůstala do srpna 1942. Velmi ji prý trápilo, že místním lidem nemůže nijak pomoci a musí spolupracovat při zabírání jejich majetku. Tato skutečnost jí ale nezabránila pokračovat později v práci pro okupační úřady.

Jako dívka z lepší rodiny hovořila několika jazyky a měla na ně výrazné nadání. Plynně hovořila ukrajinsky, rusky, německy, anglicky a francouzsky a později se samozřejmě naučila česky. Po návratu do Charkova získala prostřednictvím své přítelkyně díky znalosti němčiny místo na úřadovně Sicherheitsdienst (SD) jako kartotékařka. Náplní jejího zaměstnání bylo evidovat veškerou došlou poštu. Poté co velmi často viděla shromáždění Ukrajinců a ukrajinských Židů před popravou na nádvoří úřadu podle svého vyjádření v pozdějších výpovědích pochopila, že se dostala na mnohem horší místo, než zastávala ve Valkách.

Po ústupu Němců z Charkova v únoru 1943 odjela jako zaměstnankyně Sicherheitsdienstu do Kyjeva, kde byla zaměstnána v registratuře a později v hospodářském oddělení jako překladatelka až do září 1943. Matka byla stále s ní a pracovala na Sicherheitsdienstu jako prادلena. I přesto, že byly obě zaměstnané, strádaly nedostatkem potravin. Natáliina matka byla přistižena, jak vynáší z kuchyně jídlo,

7 Archiv Univerzity Karlovy (AUK), f. Lékařská fakulta UK, osobní spis Natálie Lukšové Škrlanové, dotazník z 16. 9. 1948, stránka nečíslována.

8 Během německé okupace zemřelo hlady až 100 000 obyvatel Charkova.

za což jí hrozil koncentrační tábor. Natálie přemluvila jednoho z výše postavených německých příslušníků Sicherheitsdienstu, aby jí pomohl. Ten zařídil, aby nebyla potrestána, a na oplátku požadoval, aby se Natálie stala jeho milenkou. Ta souhlasila a jejich vztah trval až do léta 1943, kdy byl její milenec odvolán na jiné působiště.

Podruhé byla úřadovna evakuována před Rudou armádou do Rovna, kde Natálie o práci přišla v důsledku zrušení jejího oddělení. Její matka si našla práci opět v prádelně Sicherheitsdienstu, který se již v Rovně nacházel. Na konci října obě odjely k přátelům do Lvova, kteří byli ochotni je ubytovat. Zde obývaly jeden pokoj společně s rodinou profesora Sosnova, se kterým se znaly již z Charkova. Natálie zde pracovala na německém pracovním úřadě, ale matce se zaměstnání najít nepodařilo. Protože se nacházely ve velké finanční tísní a u Natálie se znovu objevila tuberkulóza, přihlásily se dobrovolně na práci do Německa.

Ze Lvova odjely koncem prosince 1943 do okolí Ratiboře, kde byly ubytovány v pracovním táboře Birau a čekaly na přidělení práce. Asi po třech měsících, v březnu 1944, získala Natálie práci v Ratiboři ve státním úřadu Propagandakompanie⁹, kde byly tříděny a překládány knihy odvezené Němci ze Sovětského Svazu. Zde byla však zaměstnána pouze dva týdny, protože začala kašlat krev, a proto byla propuštěna. Matka nastoupila do továrny na tabák a obě dvě živila pouze ze svého platu. Koncem roku 1944 byla Natálie přijata do plicního sanatoria v Gergersdorfu, kde se léčila až do dubna 1945. Přivydělávala si zde jako uklízečka. Jednalo se o léčebnu obsazenou sice německou armádou, která však ošetřovala pouze civilní obyvatelstvo. Matka zůstala v té době v jejich bytě a od konce roku 1944 byla v nemocnici s úrazem hlavy.

Na konci dubna 1945 byla Natálie znovu evakuována před Rudou armádou směrem přes Československo, její matka i s celou nemocnicí do západního Německa. Tímto se jejich cesty rozdělily a dočasně mezi sebou ztratily kontakt. Později dostala od matky prostřednictvím jedné odsunuté Němky z Vrchlábí dopis, že se nachází v uprchlickém táboře v západním Německu poblíž Mnichova. Natálie za ní chtěla odjet, ale projevila se u ní znovu tuberkulóza, byla zrovna po operaci a nebyla schopna tak složité cesty. Svou roli v rozhodnutí zůstat v Československu hrál také strach z odhalení pravé identity a pozdější možnost studia vysněné lékařské fakulty.

V roce 1950 emigrovala Natáliina matka do USA, ale s dcerou zůstala v kontaktu. Natálie ji vydávala za svoji tetu a její dopisy si nechávala posílat na adresu svých přítelkyň ze studií medicíny. Nezpřetřhané styky se nakonec ukázaly pro její budoucnost jako klíčové.¹⁰

9 Propagandakompanie byl úřad podřízený vrchnímu velitelství Wehrmachtu, který měl na starosti pozitivní propagandu národního socialismu.

10 ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. 3. 1954, s. 13–19; tamtéž, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143; tamtéž, životopis z neznámého data, s. 146–149.

Československo

Natálie se dostala na území Československa dne 6. května 1945, když se pokoušela přejet autobusem přes naše území do západní zóny Německa. Cestovali s ní příslušníci Wehrmachtu a gestapa a několik pacientek sanatoria německé národnosti. Autobus složitě hledal volnou cestu, tato část Německa i Československa již byla skoro celá pod kontrolou Rudé armády. Museli často zastavovat i na několik hodin, vracet se, docházel jim benzín a příslušníci Wehrmachtu a gestapa začali vyhazovat nepotřebné součástky vozidla a především zbraně. Autobus byl zastaven u obce Mříčná (okres Vrchlabí) údajnými českými a sovětskými partyzány, posádka autobusu začala střílet a všichni kromě Natálie a několika německých civilistek byli zabiti. Natálie se zastal přítomný starosta obce Jebavý, prohlásil ji za nemocnou Rusku zavlečenou nedobrovolně do Německa a nechal ji převézt do uprchlického střediska zřízeného ve škole v Mříčné. Zde ji vyzvedla starostova dcera a odvedla ji do jejich domu. Později Jebavý zařídil její převoz prostřednictvím lékaře ukrajinského původu Ivana Dylevského do nemocnice ve Vrchlabí. Na výzvu, aby se všichni sovětští občané přihlásili na příslušném úřadě, nereagovala. Po čtrnáctidenním pobytu v nemocnici jí Dylevskij poskytl útočiště ve svém bytě a dále ji podporoval.¹¹

Natáliin majetek, nalezený v rozstříleném autobuse, údajně spálil, aby se nepřišlo na její pravou totožnost. Zařídil Natáliin sňatek s místním řezníkem Karlem Lukšem, za kterého se provdala 30. června 1946,¹² čímž získala legální možnost pobytu v Československu a nebyla vrácena do Sovětského svazu. I když se nevdávala z lásky, údajně měla v plánu se svým manželem zůstat a pokusit se o plnohodnotný vztah. To se však nepovedlo, na vině měla být hlavně tchyně, ale také úplně rozdílné povahy, zájmy a původ manželů. Repatriace se Natálie podle svědků velmi obávala, v SSSR by jí hrozilo odsouzení kvůli jejímu zaměstnání na charkovském Sicherheitsdienstu.¹³

Existuje ale i další varianta jejího příběhu. Podle zprávy agenta StB Borsenka z 2. října 1952 se Natálie svěřila svému příteli Pavlu Chodarkěvičovi, že z Charkova do Německa byla převezena společně s matkou jedním důstojníkem německého gestapa. Po zadržení v Československu měla být internována v tábore pro ruské emigranty, kde byla kvůli svému zaměstnání na gestapu odsouzena k smrti zastřelením. Nejmenovaný lékař, se vši pravděpodobností Ivan Dylevskij, ji měl z tábora dostat, ubytovat ve svém bytě a přihlásit jako svou služebnou. Protože neměla žádné doklady a věděl, že je hledána NKVD, zařídil její sňatek s Karlem Lukšem.¹⁴

11 Tamtéž.

12 Státní okresní archiv Trutnov, Sběrka druhopisů matrik okresu Trutnov, kniha 510, záznam o prvním sňatku Natálie Auské (nedatováno), strany nečíslované; ABS, f. MV – TS, arch. číslo 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, životopis z neznámého data, s. 146–149.

13 ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. 3. 1954, s. 13–19.

14 Tamtéž.

Pravděpodobnější se ale zdá verze uváděná Natálií v pozdějších výpovědích. V žádných materiálech nebyla nalezena zmínka, že by byla odsouzena k trestu smrti nebo že by byla spolupracovnicí gestapa. Ani Státní bezpečnost tyto informace nebrala jako relevantní a nepoužila je při jejím pozdějším vydírání.

Další zprávy agenta Borsenka jsou mírně řečeno nadnesené. Natálii označuje za německou nebo ukrajinskou špiónku. Za Zdeňka Škrlanda se podle něj později provdala pouze z toho důvodu, aby zakryla svoji minulost, a vyhrožovala mu, že ho otráví, pokud s ní nebude spolupracovat.

Podle Borsenkových agenturních zpráv byla Natálie také považována za agentku gestapa, s nímž měla spolupracovat již během druhé světové války na Ukrajině, a po příchodu do Československa se měla okamžitě spojit s ukrajinskými nacionalisty. Byla podrobně sledována StB, byli na ni nasazeni tři spolupracovníci Bezpečnosti, již zmiňovaný Borsenko, Míla a Krásná. Byla rovněž podána žádost o prověření její osoby přes oddělení pro zahraniční styk na Ministerstvu vnitra do Sovětského svazu, ale odpověď nedošla. Její totožnost se začala řešit s bezpečnostními složkami SSSR až v roce 1954 (viz níže). Dále jí Bezpečnost kontrolovala korespondenci, zejména dopisy od matky.¹⁵

První manželství bylo pouze účelové, což později potvrdil i Karel Lukš. Uvedl, že se s ní oženil na nátlak doktora Dylevského pouze proto, aby mohla zůstat v republice. Sama Natálie potvrdila, že si ho vzala pouze ze strachu z návratu do SSSR. Vypověděla, že jejich vztah narušovala hlavně manželova matka. Po třech měsících ho opustila a odstěhovala se do Poděbrad, kde navázala kontakty s dalšími Ukrajinci žijícími zde, mezi něž patřili inženýr Pavel Chodarkěvič a inženýr Vasil Buračynskij. Manžel se jí zpočátku snažil získat zpět, ale po zjištění, že je opět nakažena tuberkulózou, požádal o rozvod. Oficiálně se rozvedli v listopadu 1947.¹⁶

Studium, přátelé a druhá svatba

V září 1947 Natálie úspěšně složila maturitní zkoušku s průměrným prospěchem na reálném gymnáziu v Jilemnici jako externí kandidátka.¹⁷

Velmi důležitým mužem v jejím životě se stal Ing. Pavel Chodarkěvič (nar. 16. května 1892 v Turci – Novogrodsku v Bělorusku). Do Československa přišel po revoluci v Rusku. V Poděbradech vystudoval ukrajinskou akademii, kde získal

15 Tamtéž.

16 ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. 3. 1954, s. 13–19; tamtéž, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143; tamtéž, životopis z neznámého data, s. 146–149.

17 AUK, f. Lékařská fakulta UK, osobní spis Natálie Lukšové Škrlandové, přední list, stránky nečíslovány; tamtéž, vysvědčení dospělosti z 29. 9. 1947, stránky nečíslovány; ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, životopis z neznámého data, s. 146–149.

titul inženýra, ale v oboru nikdy nepracoval. Během okupace jezdil po protektorátu jako podomní obchodník a trhovce a po válce učil ruštinu na odborné škole v Poděbradech. Jeho velkým koníčkem byla klasická hudba. Úřady se snažily zjistit, kde bere peníze na svůj nákladný životní styl a na Natáliinu podporu, ale bez výsledku. Byl považován za jednu z nejdůležitějších postav ukrajinské společnosti v kraji. Hodnocen byl jako velmi nespolehlivý a byl zařazen do akce „Tygři“, týkající se tzv. ukrajinských nacionalistů. Bylo mu dáváno za vinu, že ještě s pomocí dalších osob uchránili Natálii před navrácením do Sovětského svazu, pomohli jí dostat se z internačního tábora a snažili se zakrýt její minulost. Chodarkěvič byl podezřelý ze spojení se zahraniční zpravodajskou službou, podle zmíněného agenta Borsenka udržoval kontakty s cizinou pomocí lodníků, kteří zajížděli do Československa z Německa.¹⁸

Od 15. července 1945 do 16. listopadu 1945 působila Natálie jako cvičná učitelka ruštiny nejdříve na škole práce ÚRO v Jilemnici, následně od 1. září 1946 vyučovala na vrchlabském gymnáziu a rovněž na zdejší Průmyslové škole textilní.¹⁹

Ing. Chodarkěvič ji finančně podporoval, později jí zařídil místo profesorky na poděbradském gymnáziu a poté jí pomohl se studiem medicíny na lékařské fakultě v Praze.²⁰ Udržovali spolu milostný vztah až do Natáliiny druhé svatby.²¹

Ve svém životopise v přihlášce na vysokou školu Natálie tvrdila, že o osobní doklady přišla již v Charkově, kde byly spáleny Němci. V podrobném odůvodnění,

18 ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. 3. 1954, s. 13–19; tamtéž, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143; tamtéž, složka 385667_MV_2_2, zpráva, případ Lukšová Natalia ze 30. 10. 1952, s. 63–64.

19 Státní okresní archiv Trutnov, f. Průmyslové školy textilní Vrchlabí, karton 5, osobní výkaz Natálie Auské (nedatováno), strany nečíslovány. O působení na gymnáziu existují informace pouze z almanachu školy, spisy učitelů se nedochovaly. Poválečná evidence obyvatel Vrchlabí je celkově dochována bohužel jen velmi torzovitě. ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, životopis z neznámého data, s. 146–149.

20 AUK, f. Lékařská fakulta UK, část fondu Katalogy posluchačů Lékařské fakulty UK, ZS 1948–1949, Řádní posluchači (tuzemci i cizinci) – 1. ročník, inv. č. 316, nacionál pro řádného posluchače Natálii Lukšovou (nedatováno), stránky nečíslovány; tamtéž, část fondu: Katalogy posluchačů Lékařské fakulty UK, 1949–1950, Řádní posluchači Kr–M, inv. č. 332, nacionál pro řádného posluchače Natálii Lukšovou (nedatováno), stránky nečíslovány; tamtéž, část fondu Katalogy posluchačů Lékařské fakulty UK, 1950–1951, Řádní posluchači Kro–Mě, inv. č. 342, nacionál pro řádného posluchače Natálii Lukšovou (nedatováno), stránky nečíslovány; tamtéž, část fondu: Katalogy posluchačů Lékařské fakulty UK, 1951–1952, Řádní posluchači Kra–Ma, inv. č. 351, seznam zapsaných přednášek a záznam o úspěšně vykonaných zkouškách Natálie Lukšové (nedatováno), stránky nečíslovány; ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143.

21 ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. 3. 1954, s. 13–19; tamtéž, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143.

proč chce studovat lékařskou fakultu uvedla, že *ve svém životě viděla příliš mnoho utrpení a chtěla by pomáhat trpícím*.²² Místní národní výbor v Poděbradech, který musel její přihlášku schválit, neměl proti jejímu studiu na lékařské fakultě námitek.²³ Postupové zkoušky složila převážně na výbornou.²⁴

Během studií se Natálie nestala členkou žádné politické strany a před svými přáteli se vyjadřovala hanlivě o Sovětském svazu. Po svých zkušenostech se životem v SSSR tento režim před kamarády označovala za bolševickou diktaturu, která okupovala ukrajinská území. Obávala se, že bude po promoci vyslána na politická školení, kde by se musela přetvařovat a podporovat prorežimní propagandu. V době svých studií se stala členkou ČSM a po roce 1948 členkou ROH a SČSP²⁵. Byla rovněž aktivně činná v ukrajinském spolku, který byl brán StB jako potencionálně nebezpečný.²⁶ Promovala 16. listopadu 1953 s velmi dobrým prospěchem.²⁷ Vydávala se za úplného sirotka, a proto celé studium pobírala poměrně velké stipendium (1 200 Kčs až 2 000 Kčs).²⁸

Po promoci byla Natálie přidělena do OÚNZ v Kolíně, kde byla od prosince 1953 zaměstnána v nemocnici na interním oddělení a na poliklinice jako posudková lékařka.²⁹ Od roku 1966 působila jako závodní lékařka n. p. Frigera taktéž v Kolíně.³⁰

Mezitím se v roce 1951 provdala za Zdeňka Škrlanda (nar. 23. září 1924), kterého poznala na studentských koležích 5. května. Původně ji utěšoval, když se mu svěřila s neopětovaným citem k jinému muži. Zdeněk Škrland byl krátce členem KSČ, ale brzy po sňatku s Natálií byl vyloučen ze strany pro neplnění povinností. Dne 12. října 1952 se jim v Praze narodila dcera Alexandra. Po jejím narození sice Natálie požádala o omluvení z přednášek během mateřské dovolené a o odklad některých zkoušek, ale později je složila s velmi dobrým prospěchem. Jako důvod uvedla, že dcera je odkázána pouze na ni.

22 AUK, f. Lékařská fakulta UK, osobní spis Natálie Lukšové Škrlandové, přihláška k předběžnému zápisu z 31. 8. 1948.

23 Tamtéž, vyjádření místního národního výboru z 31. 8. 1948, stránka nečíslována.

24 Tamtéž, zápisy o provedených zkouškách, stránky nečíslovány.

25 Přestože Natálie odsuzovala politický systém v SSSR, stala se členkou Svazu československo-sovětského přátelství.

26 ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. března 1954, s. 13–19; tamtéž, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143.

27 AUK, f. Lékařská fakulta UK, Kniha Rigoros lékařských, 1–4525, 1947–1954, záznam o promoci Natálie Lukšové Škrlandové.

28 ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. května až 28. května 1954, s. 117–143.

29 Spisovna Oblastní nemocnice Kolín, evidenční list Natálie Auské. Osobní spisy zaměstnanců nebyly dosud předmětem skartačního řízení, které by prováděl SOKA Kolín.

30 Tamtéž.

Její manžel byl původním povoláním úředník, v Kolíně byl zaměstnán jako řidič u Komunálních podniků města.³¹

Spolupráce s StB

Abychom pochopili Natáliino jednání, je nejdříve nutné stručně zmínit situaci emigrantů ze Sovětského svazu a především z Ukrajiny v tehdejší Československu.

Československá vláda za první republiky ukrajinskou menšinu podporovala, vzniklo zde mnoho ukrajinských spolků a škol. I přes tento vstřícný přístup se ale o ukrajinskou emigraci zajímaly již prvorepublikové bezpečnostní složky, obávaly se separatistických tendencí ukrajinských nacionalistů na Podkarpatské Rusi. Ty eskalovaly během druhé republiky a skončily v březnu neúspěšným protičeskoslovenským povstáním. Přístup vlády se rapidně zhoršil po druhé světové válce a především po únoru 1948. Svou roli v tom hrála protisovětská orientace velké části ukrajinské komunity a podřízený postoj republiky vůči Moskvě.³²

Ukrajinci se stali v druhé polovině čtyřicátých a v první polovině padesátých let předmětem zvýšeného zájmu Státní bezpečnosti, přestože v rámci národnostní struktury netvořili početně výraznou skupinu obyvatelstva tehdejšího Československa.³³ Především v Čechách tvořila ukrajinskou komunitu z velké části meziválečná (tzv. bílá) inteligence, což posilovalo podezření StB, že zdejší ukrajinská menšina je silně protibolševicky založena. Mezi tyto emigranty patřili i Natáliini přátelé.³⁴

Odišná situace vznikla na Slovensku, především na východě, kde tradičně žila rusínská komunita s blízkými vazbami na krajany na Podkarpatské Rusi a v Polsku, kde už od konce války propukaly konflikty mezi policií a ukrajinskými povstalci.

31 AUK, f. Lékařská fakulta UK, osobní spis Natálie Lukšové Škrlandové, žádost o povolení II. termínu zkoušek z 6. 2. 1953, stránky nečíslovány; tamtéž, vyhovění žádosti – mateřská dovolená ze 17. 11. 1952, stránky nečíslovány; ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, návrh na závazání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. 3. 1954, s. 13–19; tamtéž, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143.

32 ABS, f. A 34, inv. j. 2486, zpráva o činnosti tzv. ukrajinských nacionalistů, s. 2–6; BORÁK, Mečislav. Obrana republiky na Podkarpatské Rusi v letech 1928–1939. In: *Vznik ČSR 1918 a Podkarpatská Rus. Sborník z mezinárodní konference v Praze*. Praha: Česká expedice, 1999, s. 87–95. Dostupné též online z: https://www.mecislavborak.cz/dokumenty/publikace/sborniky/25-Obrana_republiky_na_Podkarpatske_Rusi.pdf

33 Podle sčítání obyvatel z roku 1950 žilo v Československu 67 615 Ukrajinců, z nichž více než 70 % pobývalo na Slovensku. Ukrajinská menšina tedy tvořila pouze 0,6 % z celkového počtu obyvatelstva republiky. Viz KOUTEK, Ondřej. Postup StB proti ukrajinskému nacionalismu a pronásledování ukrajinských běženců v Československu v letech 1945–1953. In: *Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historiků 4: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Banská Bystrica 14.–15. dubna 2005. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2005 s. 454–463, s. 454.

34 Tamtéž, s. 454–463.

Ukrajinská povstalecká armáda (UPA), pro niž se vžil také název „banderovci“, vznikla již během okupace v roce 1942 na Ukrajině. Do příležitostných potyček s UPA se československé jednotky dostávaly již během války. V létě 1945 vstoupila část oddílů UPA do Československa se záměrem propagandisticky působit na našem území. Postupem času se ale začaly množit potyčky s československou armádou, v roce 1947 pak přerostl postup pronikajících příslušníků UPA z Polska v rozsáhlou operaci, na které se spolu s armádou podílely jednotky Sboru národní bezpečnosti (SNB). V souvislosti s těmito vojenskými akcemi proti „banderovcům“ začala Státní bezpečnost v letech 1945–1947 věnovat velkou pozornost ukrajinské menšině v Československu.³⁵

Systematicky sledovat ukrajinskou komunitu začala StB v roce 1946, protože se obávala její možné podpory jednotek UPA. Ty se přesouvaly přes naše území do západního Německa, kde v Mnichově působila Nejvyšší ukrajinská osvobozovací rada (UHVR). Jednalo se především o civilní síť Organizace ukrajinských nacionalistů (OUN)³⁶, která pro jednotky UPA zajišťovala zásobování, ubytování a zpravodajské informace a všemožně pomáhala jejich kurýřům.³⁷

Touto cestou také utíkalo mnoho civilistů z oblastí (zejména z Polska, méně už ze SSSR), kde Ukrajincům hrozila perzekuce.³⁸

Výhodou byla nepřítomnost sovětských jednotek na našem území, díky čemuž se Československo stalo vhodnou tranzitní zemí. Přesto však skýtala cesta přes republiku mnohá nebezpečí. Československá vláda na svém území nemohla tolerovat cizí ozbrojené složky.³⁹

Dále se Bezpečnost obávala antibolševického zaměření ukrajinské komunity v Čechách a nacionalistických snah, které by neschvalovala Moskva. Ukrajinská menšina byla také podezřívána ze spolupráce s nacisty a ukrajínští emigranti byli

35 KOUTEK, Ondřej, ref. 33, s. 454–463; ZILYNSKYJ, Bohdan. *Ukrajinci v Čechách a na Moravě: (1894) 1917–1945 (1994)*. Praha: X-Egem, 1995, s. 64–66.

36 Organizace ukrajinských nacionalistů byla založena již v roce 1929 ve Vídni na sjezdu ukrajinských nacionalistů. Hlavní ústředí bylo zřízeno v Berlíně a v Praze a v dalších větších městech existovaly podřízené buňky. Prvotním cílem měl být vznik samostatné Ukrajiny. Po druhé světové válce byli ve východním bloku členové organizace OUN obviňováni ze spolupráce s nacistickým Německem. Na druhé straně je nutno podotknout, že část Ukrajinců, a tedy i členů OUN viděla v Němcích menší zlo a rozhodla se je podporovat na úkor Sovětského svazu. Viz ABS, f. A 34, inv. j. 2486, s. 6–18, úvod, f. A 34, inv. j. 1544, zpráva o OUN, s. 3, f. A 34, inv. j. 1756, orientační zpráva pro práci 2. odborů KS MV po problematice ukrajinských nacionalistů z roku 1961, s. 12–14.

37 ZILYNSKYJ, Bohdan. *Ukrajinci na českém území a československo-ukrajinské vztahy v letech 1944–1949*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova, 2012, s. 302–306; ABS, f. A 34, inv. j. 1756, orientační zpráva pro práci 2. odborů KS MV po problematice ukrajinských nacionalistů z roku 1961, s. 17–20; KOUTEK, Ondřej, ref. 33, s. 454–463.

38 ZILYNSKYJ, Bohdan, ref. 37, s. 250.

39 ZILYNSKYJ, Bohdan, ref. 37, s. 300–301; KOUTEK, Ondřej, ref. 33, s. 454–463.

pražskou Státní bezpečností hodnoceni jako *nejagilnější a nejzákladnější a pro český národ nejškodlivější konfidenti a udavači gestapa a SD*.⁴⁰ Z poválečných zpráv o aktivitách ukrajinské menšiny během války také vyplývá, že většina Ukrajinců se spojila s Němci s cílem zničit Sovětský svaz. Tyto informace se sice nezakládaly na pravdě (i když se samozřejmě našly případy spolupráce s Němci), ale po válce panovala k této komunitě značná nedůvěra.⁴¹

Již 10. srpna 1945 byl vydán tajný oběžník MV adresovaný oběma zemským národním výborům v českých zemích, SNR, všem ONV a ředitelstvím i úřadům národní bezpečnosti. V něm se nacházela zpráva údajně pocházející z „ověřeného“ pramene, která obviňovala Ukrajince z východní Haliče ze spolupráce s Němci v roce 1941 a z páchání násilí na civilním obyvatelstvu. Podle oběžníku všechny tyto osoby uprchly ke konci války do Československa, a proto bylo nutné sledovat jejich aktivity. Zpráva záměrně vynechala všechny ostatní akce Ukrajinců vedené proti hitlerovskému Německu. Na druhou stranu nelze samozřejmě opomenout tu část Ukrajinců, která s nacisty skutečně kolabovala, ať už z přesvědčení, z nenávisti k SSSR, nebo jen z vypočítavosti či jiných motivů. V podobném duchu byly vydány i další oběžníky a zprávy a všechny měly za cíl ukázat ukrajinskou menšinu jako spojence Němců. Byla vidět systematická snaha očernit ukrajinskou komunitu a znemožnit jí výraznější podíl na veřejném životě v Československu.⁴²

Velkou nedůvěru vzbuzovala v StB také vlivná řeckokatolická církev a její představitelé. Tento postoj přetrvával i na začátku šedesátých let.⁴³

Od prosince 1945 do roku 1953 bylo zatčeno a odsouzeno mnoho osob ukrajinské národnosti za podporu „banderovců“. Proces Hučko a spol.⁴⁴ z prosince 1948 se stal milníkem v přístupu bezpečnostních složek k tzv. ukrajinským nacionalistům. Za podpory sovětských poradců se během let postup proti ukrajinské komunitě stále vyostřoval, Bezpečností byla „objevována“ stále nová „protistátní“ činnost ukrajinských emigrantů. Již v roce 1948 vznikl specializovaný referát 19, vyhrazený na „operativní rozpracování“ ukrajinské emigrace. Od října 1953 byl v rámci StB dokonce vytvořen samostatný zvláštní odbor tzv. východní emigrace, který se skládal

40 ABS, f. A 34, inv. č. 1543, Ukrajinské nacionalistické nebezpečí proti míru a lidovým demokraciím, s. 14–15.

41 Tamtéž, inv. j. 1755, činnost bělogvardějské emigrace v nacisty okupované ČSR (nedatováno), s. 8–10; tamtéž, f. A 34, inv. j. 1755, činnost bělogvardějské emigrace v ČSR a v zahraničí po roce 1945 (nedatováno), s. 10–11; tamtéž, f. A 34, inv. j. 1756, orientační zpráva pro práci 2. odborů KS MV po problematice ukrajinských nacionalistů z roku 1961, s. 6–9; KOUTEK, Ondřej, ref. 33, s. 454–463.

42 ZILYNSKYJ, Bohdan, ref. 37, s. 294–297; KOUTEK, Ondřej, ref. 33, s. 454–463.

43 ABS, f. A 34, inv. j. 1757, řeckokatolická církev, báze hnutí ukrajinských nacionalistů, nedatovaná orientační zpráva, s. 1–6; inv. j. 1756, orientační zpráva pro práci 2. odborů KS MV po problematice ukrajinských nacionalistů z roku 1961, s. 10–11; KOUTEK, Ondřej, ref. 33, s. 454–463.

44 ABS, vyšetřovací spis arch. č. V-5517 MV.

ze tří oddělení: pro ukrajinské nacionalisty, ruské bělogvardějce a volyňské Čechy. Ukrajinské oddělení vedl por. Alois Formánek. Nebezpečí hrozící z ukrajinského nacionalismu bylo v Československu částečně vykonstruované na podnět sovětských úřadů.⁴⁵

Od roku 1948 lze doložit zvýšenou aktivizaci bezpečnostních složek v případě ukrajinské problematiky. Příkladem toho může být přísně tajná analýza nebezpečí ukrajinského nacionalismu z 13. července 1948. Dne 27. října 1948 byla zaslána Ministerstvem vnitra Kanceláři prezidenta republiky zpráva náměstka ministra vnitra a šéfa StB Jindřicha Veselého „Ukrajinské nacionalistické nebezpečí proti míru a lidovým demokraciím“. Tento text se týkal trestního případu řeckokatolického kněze Pavla Hučka, údajných „banderovců“ Bohdana Kovalika Zilynského a Řehoře Buranyče, civilní sítě OUN a její organizace a činnosti v Československu a samozřejmě nacionalistickým tendencím ukrajinské menšiny. Právě proces s Pavlem Hučkem a likvidace ukrajinského muzea v Praze téhož roku předznamenal vztah nového režimu k ukrajinské komunitě v Československu.⁴⁶

Záporný přístup režimu přetrvával i následující desetiletí, nacionalistickým nebezpečím ze strany Ukrajinců se StB zabývala průběžně a na toto téma zpracovala mnoho směrnic a zpráv.⁴⁷

Například v lednu 1954 „byla zjištěna“ existence organizací OUN na celém území Československa, které měly být mezi sebou propojeny a měly mít kontakty na vedení OUN v Mnichově. Jejich cílem bylo vytvoření samostatné Ukrajiny. Podle této zprávy měli ještě v roce 1954 přecházet přes republiku kurýři mezi Německem a Ukrajinou.⁴⁸

Sledování Ukrajinců žijících na našem území pokračovalo i v šedesátých letech. Podle zprávy z roku 1961 nebyly československé bezpečnostní složky s výsledky sledování ukrajinské menšiny na našem území spokojeny. Poslední případ, tzv. Tajný fond, byl realizován v roce 1955. Nedostačující se zdál také počet sledovaných osob a dosažené výsledky. Bezpečnostní složky byly i v této době přesvědčeny, že v republice operují „ukrajinství nacionalisté“ z OUN i UPA, kteří mají za úkol sabotovat politiku SSSR i Československa. Proto by měly bezpečnostní složky zesílit sledování ukrajinské komunity.⁴⁹

Nejvyšší intenzity dosáhly akce proti ukrajinské komunitě v letech 1945 až 1954, avšak ukrajinská menšina byla sledována StB až do roku 1989. Příkladem může být

45 KOUTEK, Ondřej, ref. 33, s. 454–463.

46 ABS, f. A 34, inv. j. 1543, Ukrajinské nacionalistické nebezpečí proti míru a lidovým demokraciím (nedatováno), s. 1–137; ZILYNSKYJ, Bohdan, ref. 37, s. 310–311.

47 ABS, f. 310, sign. 310-34-26, směrnice o práci po linii „VM“ na oddělení a referátu při KS StB z 11. 8. 1952, s. 1–4.

48 ABS, f. H, sign. H-405, s. 247–251, podvratná činnost ukrajinských nacionalistů – zpráva – předložení z 6. 1. 1954.

49 ABS, f. A 34, inv. j. 1756, orientační zpráva pro práci 2. odborů KS MV po problematice ukrajinských nacionalistů z roku 1961, s. 20–26.

právě Natáliino zavázání ke spolupráci s StB a pozdější sledování její dcery a jejich přátel v osmdesátých letech.⁵⁰

Dalším problémem ukrajinské komunity v Československu bylo nebezpečí nedobrovolného zavlečení do SSSR po skončení druhé světové války.

Od druhé poloviny třicátých let platila v Sovětském svazu doktrína práva stíhat své nepřátele mimo hranice země a bez ohledu na dobu, která utekla od jejich provinění. Pro uplatnění této myšlenky v masovém měřítku však neexistovaly až do anexe Pobaltí v roce 1939 podmínky. Po vstupu Rudé armády nejprve do východní a poté do střední Evropy prováděla deportace a únosy údajných nepřátel vojska NKVD pro ochranu týlu Rudé armády a zvláštní oddíly kontrarozvědky NKVD, označené kryptonymem SMĚŘŠ, vytvořeným z ruského sousloví „směť špionům“ (česky smrt špionům). Tyto oddíly byly zřízeny v roce 1942 a původně byly podřízeny Lidovému komisariátu obrany SSSR a měly za úkol bojovat proti poraženecským náladám v armádě a stíhat sovětské občany, kteří se zapletli s Němci. Již v roce 1943 byly jednotky SMĚŘŠ převedeny pod správu zvláštních oddělení NKVD s úkolem aktivně vyhledávat opravdové i domnělé nepřátele SSSR, osoby s antibolševickým smýšlením a sovětské občany spolupracující s Němci na okupovaných územích. Oddíly SMĚŘŠ oficiálně nepracovaly s požeňáním vlády, na jejímž území operovaly, avšak občas jim pomáhali českoslovenští občané, někteří komunističtí funkcionáři a jednotliví příslušníci obnovené československé policie. Akce vojsk NKVD a SMĚŘŠ československou vládu a KSČ podle Bohdana Zilynského překvapily, nikdo z nich neočekával takto otevřenou demonstraci síly.

Z Československa byly odvlékány také osoby, které jakkoliv spolupracovaly s německou okupační správou nebo byly jen podezřelé ze sympatií k Němcům. Zpravidla byly obviněny ze spolupráce s německou zpravodajskou službou, odvezeny do Sovětského svazu, kde byly souzeny za reálnou či smyšlenou činnost ve prospěch válečného nepřítele. Protesty československých politických představitelů proti deportaci nebral Sovětský svaz vůbec v úvahu, čímž dal jasně najevo, že o budoucím vývoji republiky nehodlá s nikým diskutovat.⁵¹

Jak je vidět na únosech československých občanů ukrajinské národnosti, nedokázalo je uchránit ani československé občanství. Údajná míra Natáliina provinění byla dostatečně vysoká na to, aby se obávala deportace do Sovětského svazu i přes snátek získané občanství. Její reálná spolupráce s úřadovnou Sicherheitsdienstu dávala sovětské moci právo naložit s ní podle svého uvážení. Natálii a jejím krajanům tedy hrozilo velké riziko násilné deportace do Sovětského svazu.

50 KOUTEK, Ondřej, ref. 33, s. 454–463; ZILYNSKYJ, Bohdan, ref. 37, s. 294–297; ABS, f. A 34, inv. j. 2486, úvod, s. 18–20.

51 BYSTROV, Vladimír. Aktivita zvláštních oddílů Lidového komisariátu vnitřní obrany SSSR. In: *Sborník z mezinárodní konference Aktivita NKVD/KGB a její spolupráce s tajnými službami střední a východní Evropy 1945–1989*, II. Praha: ÚSTR, 2009, s. 65–68, 71.

Bezprostředně po vstupu Rudé armády byla z Československa příslušníky sovětské kontrarozvědky SMĚŘŠ odvečena řada osob ukrajinské národnosti. Obvykle následovaly výslechy, další vyšetřování a neveřejný soudní proces na území Sovětského svazu. Podle Bohdana Zilynského bylo cílem zatýkání a deportací odstranění vedoucích osobností ukrajinské komunity, likvidace aktivního života této menšiny a také vytvoření strachu a vzájemné nedůvěry mezi jejími zbylými příslušníky. Přestože počet zatčených a deportovaných představoval jen zlomek celé komunity, měly tyto represivní aktivity velký psychologický dopad na její každodenní život. Velkou otázkou bylo kritérium výběru zadržených osob, protože kromě výrazných osobností emigrantské komunity působil výběr poměrně náhodně. To může být vysvětleno tím, že zatýkání prováděly různé represivní složky, které své aktivity společně nekoordinovaly. Dalším důvodem náhodně působícího výběru mohla být také snaha popudit proti sobě navzájem celou komunitu a navodit pocit nejistoty.⁵²

Situace Ukrajinců nebyla závislá na jejich právním statusu, deportace se týkaly i osob s československým státním občanstvím. Některé z těchto osob dokonce nikdy nežily na území tehdejšího Sovětského svazu, ale pocházely z Haliče, Bukoviny nebo Podkarpatské Rusi. Přesný počet deportovaných není znám, dostupné údaje naznačují, že z českých zemích bylo odvečeno nejméně čtyřicet Ukrajinců. Ve skutečnosti se pravděpodobně jednalo o mnohem vyšší číslo. Do tohoto součtu nebyly zahrnuty osoby, které byly například na našem území jen zadrženy a měly ukrajinské občanství, osoby, které nikdo nepostrádal, a tedy nenahlásil, a emigranti ukrajinské národnosti žijící mezi válkami v Československu, kteří byli zatčeni v jiných zemích. Možnost kompletního soupisu zkomplikoval také fakt, že někteří Ukrajinci byli sice po zadržení posláni do SSSR, ale později byli navraceni ze záchytných táborů. Mnoho osob bylo také připočteno k ruské menšině, ale ve skutečnosti se jednalo o porušitelé Ukrajince. Násilná deportace Ukrajinců z Československa probíhala od 12. května do 20. října 1945 a tato komunita se zařadila na druhé místo za Rusy⁵³ v počtu odvečených osob z našeho území do SSSR.⁵⁴

Někteří Ukrajinci se vraceli do SSSR dobrovolně, ale míra dobrovolnosti je v tomto případě značně nejasná. Ze sovětské strany existoval velmi silný tlak na zajištění návratu co největšího počtu osob do vlasti. Lidé, kteří se měli vrátit do SSSR,

52 ZILYNSKYJ, Bohdan. *Ukrajinci v Čechách a na Moravě. Stručný nástin dějin*. Praha: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, 2002, s. 55.

53 Z Československa bylo odvečeno nejméně 215 občanů ruské národnosti, ke kterým se podařilo shromáždit relativně kompletní údaje (datum narození, státní příslušnost, místo posledního bydliště, datum zatčení atd.). Ze stejných důvodů jako u ukrajinské menšiny bude ale počet deportovaných pravděpodobně vyšší. Vyšší počet deportovaných osob ruské národnosti odráží početní zastoupení ruské emigrace. Srov. KOPŘIVOVÁ VUKOLOVÁ, Anastasie. *Osudy ruské emigrace v ČSR po roce 1945*. In: VEBER, Václav a kol. *Ruská a ukrajinská emigrace v ČSR v letech 1918–1945*. Praha: Karolinum, s. 82, 84–85.

54 ZILYNSKYJ, Bohdan, ref. 35, s. 55–56; ZILYNSKYJ, Bohdan, ref. 37, s. 211–213.

byli vyhledáváni místními národními výbory, které vytvářely s pomocí SNB seznamy těchto občanů.⁵⁵

Při znalosti všech souvislostí se nelze divit, že se Natálie obávala deportace nebo vydání do Sovětského svazu. Vzhledem k její minulosti bylo jasné, že se snažila podniknout vše, aby k tomu nedošlo.

Poté co sovětská vojska v listopadu 1945 opustila Československo, mohla si Natálie zdánlivě oddechnout. Jak je ale vidět z archivních materiálů, byl tento oddechový čas pouhou iluzí. Státní Bezpečnost věděla prokazatelně o jejích aktivitách během druhé světové války od roku 1952. Je ale možné, že o její činnosti byla informována mnohem dříve. Podle materiálů, které máme k dispozici, byli informováni také největší příslušníci zpravodajské služby.

Natáliina pravá totožnost začala vycházet najevo v roce 1951, kdy se svěřila několika lidem, jimž důvěřovala. Ti ale její identitu ohlásili úřadům a podrobně popsali její záporné názory na Sovětský svaz. Svě známé varovala před cestou do SSSR, pravdivě líčila životní podmínky v zemi a prohlašovala, že jednotlivec zde nemá žádnou cenu a je jen otrokem režimu.⁵⁶

Během pobytu v Malé Úpě, kde Natálie trávila v roce 1952 dovolenou, se se svým příběhem začala svěřovat kamarádce a spolužačce z vysoké školy Ludmile Rejrkrové. Nejprve jí tvrdila, že všichni příbuzní v SSSR zahynuli během války a ona byla nejdříve vězněna Němci v Charkově a poté poslána na nucené práce do Říše. Tam jí měl posílat balíčky na přilepšenou strýček z Poděbrad. Po válce u něj proto zůstala bydlet, protože v Sovětském svazu už žádné příbuzné neměla. Jako svou další žijící příbuznou uvedla tetu v USA, se kterou začala udržovat kontakt až po válce. Ve skutečnosti se jednalo o její matku, strýček v Poděbradech byl pravděpodobně Ing. Chodarkěvič. Dále si vymyslela, že její rodiče pocházeli z českých rodin žijících v SSSR a vydávala se tak za volyňskou Češku. Svěřila se jí také, že při zadržení českými partyzány tvrdila, že je Ruska nedobrovolně zavlčená do Německa.

Nakonec své přítelkyni řekla pravdu, a hlavně se jí snažila rozmluvit její pozdější plánovaný odjezd do Sovětského svazu. Ludmila Rejrkrová však její minulost nahlásila na sovětském konzulátu v Praze. Zprávu o jejím chování podal i František Mouček, u něhož byly obě dívky v Malé Úpě ubytovány. Neuvěřil oficiální verzi Natáliina příběhu, nejvíce ho prý zarazilo, že neumí podojit krávu, i když tvrdila, že za okupace u krav pracovala. Celkově se mu její původ i chování zdály podezřelé.⁵⁷

Po obeznámení s Natáliinou minulostí a po zjištění kádrového oddělení vysokých škol, že její matka žije, a ještě k tomu v USA, měla StB v ruce další trumfy, kterých využila při jejím pozdějším zavázání ke spolupráci.

55 ZILYNSKYJ, Bohdan, ref. 37, s. 221–222.

56 ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, zpráva, případ Lukšová Natalia ze 30. 10. 1952 s. 59–61; tamtéž, sp. Lukšová Natalie – spolupracovnice gestapa, zpráva ze 17. 1. 1952, 29–32.

57 Tamtéž, Lukšová Natalie – spolupracovnice gestapa, zpráva ze 17. 1. 1952, s. 29–32.

Natálie byla poprvé vyslýchána 23. července 1952, protože se svěřila své kamarádce, že její spolužák Ladislav Samek pracoval za války jako tlumočnický nacistů, měl být placeným agentem gestapa a po ukončení studia lékařské fakulty chce odejít do Vídně. O sobě jí prozradila, že pracovala také jako překladatelka, když dobrovolně odešla z ukrajinského území na práci do Německa. Dále uvedla, že po zadržení partyzány u Vrchlabí schválně začala mluvit rusky a z tohoto důvodu jimi byla považována za zajatkyňu, což jim nevyvracela. V době výslechu byla ve vysokém stupni těhotenství, a proto rozhovor probíhal pouze zkráceně.⁵⁸

Vyslýchána byla omylem, protože v té době byla její osoba již rozpracována v akci „Tygři“, která měla za cíl sledovat tzv. ukrajinské nacionalisty. Rozkazem ministra národní bezpečnosti neměl být nikdo z tzv. „tygrů“ informován, že o něj StB projevuje zájem. Vyšetřování proběhlo pravděpodobně dosti amatérsky, protože Natálie si z něj dělala legraci a svým přátelům řekla, že vyšetřovatelům sdělila pouze to, co sama chtěla.⁵⁹

V roce 1954 byla vytipována jako možná spolupracovnice KS MV a měla informovat pracovníky StB o činnosti tzv. „ukrajinských nacionalistů“, s nimiž se stýkala. Mezi ně patřili její přátelé MUDr. Ivan Dylevskij, Pavel Chodarkěvič, Petr Hajkovský, Vasil Mardák, Vasil Buračynskij a Hryhorij Šijaniv, které Bezpečnost rozpracovala v rámci akce „Tygři“.⁶⁰

Natálie byla československými bezpečnostními složkami podezřívána, že v okupovaném Charkově spolupracovala i s gestapem a podílela se na popravách sovětských občanů pomocí injekcí. Ve skutečnosti sice měla o práci různých oddělení Sicherheitsdienstu dobrý přehled, ale sama se pravděpodobně žádných zvěstev nezúčastnila a věnovala se pouze administrativní práci. Bezpečnosti se nepodařilo spolupráci s gestapem prokázat ani přes komunikaci se sovětskými úřady. Natáliina totožnost byla řešena s bezpečnostními složkami v SSSR od začátku roku 1954, ale nebylo možné ji stoprocentně identifikovat. Na uvedené adrese v Charkově ji totiž nikdo neznal.

Sovětské bezpečnostní složky se pokoušely ztotožnit Nonnu nebo Ninu Potapovou s Natálií Potapovou a vyžádaly si její fotografii. Natálii mohla poznat jiná pracovnice Sicherheitsdienstu a její sousedka Olga Kuplevasská, která také čelila obvinění ze spolupráce s Němci. Dále měly sovětské úřady k dispozici Natáliin osobní list pracovníka německých úřadů. Její fotografie byla poslána do Sovětského svazu, kde ji Kuplevasská identifikovala. Potvrdila, že pracovala pouze jako překladatelka u Sicherheitsdienstu. Uvedla, že když ona sama měla být poslána

58 ABS, f. 310, sign. 310-115-58, nedodržování rozkazu z MNB z 18. 5. 1953, s. 2–3.

59 Tamtéž, nedodržování rozkazu MNB z 30. 4. 1953, s. 6.

60 ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. 3. 1954, s. 13–19; tamtéž, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143. Ve fondu Krajské správy StB Ústí nad Labem (B4), která případ „Tygři“ rozpracovávala, nebyl k tomuto případu nalezen žádný archivní materiál.

na nucené práce do Německa, poradila jí Natálie, aby se nechala také zaměstnat u Sicherheitsdienstu.⁶¹

V Natáliině případě byla spolupráce s okupačními úřady pravděpodobně dána nemožností uživit se jiným způsobem a určitou pohodlností, a ne sympatiemi k nacistickým idejím.

Dále byla obviňována z účasti na obchodu se šperky a potravinami na černém trhu. Podezřelý se zdál i její příchod do Československa a pozdější kontakty s tzv. ukrajinskými nacionalisty.⁶²

Největší Natáliinou obavou bylo vydání do Sovětského svazu a možný soud za její činnost během války. Přestože na charkovském Sicherheitsdienstu prý pracovala pouze jako tlumočnice a stenotypistka a se zvěrstvy gestapa a SD v Charkovské oblasti neměla se vši pravděpodobností nic společného, bylo by její odsouzení v případě vrácení do SSSR velmi pravděpodobné. Toho samozřejmě využila StB při jejím získání ke spolupráci. Natálie měla v té době teprve dvouletou dceru, což pravděpodobně také velmi ovlivnilo její rozhodnutí. StB dokonce předpokládala, že poté, co bude konfrontována se všemi zjištěními, nabídne spolupráci sama.⁶³

Natálie byla pozvána Krajským národním výborem (KNV) na čtrnáctidenní školení zdravotníků a lékařů. Po příjezdu jí bylo sděleno, že se kurz odkládá, a během zpáteční cesty byla zadržena a vyslýchána. Domů musela poslat dopis z „kurzu“, aby rodina neměla podezření, že se na něm nenachází. Psaní bylo dokonce odesláno ze Slovenska, aby se minimalizovala možnost návštěvy manžela s dcerou nebo přátel. Výsledky se odehrávaly na KS MV v Praze. Podle vyjádření prokurátora mohla být vzata do vazby kvůli podezření, že se účastnila masakrů Ukrajinců v Charkově

61 ABS, f. 319, sign. 319-26-17, Potapova Nina – zaslání protokolu (nedatováno), strany nečíslovány; tamtéž, protokol o výpovědi Olgy Vasilievny Kuplevasské z 24. 12. 1956, strany nečíslovány; tamtéž, identifikace Natálie Auské v SSSR (překlad, nedatováno), stránky nečíslovány; tamtéž, zpráva z 22. 11. 1954, stránky nečíslovány; ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_2_2, Potapova Nonna – výsledek šetření v SSSR ze 4. 9. 1956, s. 31; tamtéž, Potapova Ninna – zaslání protokolu ze 30. 1. 1957, s. 38; tamtéž, protokol o výslechu Olgy Vasilievny Kuplevasské z 24. 12. 1956, s. 39–40.

Co se týče její údajné spolupráce s gestapem, nebyl v českých archivech nalezen žádný důkaz. Po komunikaci českých a sovětských úřadů byla Natálie identifikována svojí sousedkou a spolupracovnicí Sicherheitsdienstu. Ze sovětské strany také nepřišly žádné informace, že by Natálie byla konfidentkou gestapa. Těto informace nevyužila ani StB při jejím pozdějším zverbování. Ohledně Natáliina působení u Sicherheitsdienstu v Charkově byl kontaktován charkovský archiv. Z jeho odpovědi vyplývá, že o ni nemají žádný záznam.

62 ABS, f. 319, sign. 319-26-17, Potapová Natálie – prověření ze 7. 5. 1954, stránky nečíslovány; ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. 3. 1954, s. 13–19; tamtéž, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143.

63 ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. 3. 1954, s. 13–19; tamtéž, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143.

během okupace. Kdyby nevyšla tato možnost, mělo na ni být podáno trestní oznámení pro poškození republiky za neoprávněné pobírání stipendia.⁶⁴

Natálie byla získána ke spolupráci v kategorii „agent“ dne 29. května 1954 5. zvláštním oddělením KS MV Praha v problematice tzv. ukrajinských nacionalistů pod krycím jménem SYLVIE. Dne 25. října 1954 byl její svazek předán na OO MV Poděbrady a nakonec dne 15. března 1955 na OO MV Kolín.⁶⁵

Státní bezpečnost ji hodnotila jako velmi inteligentní ženu s neobyčejným talentem na jazyky a doufala, že bude díky svému rozhledu a oblíbenosti ve společnosti pro zájmy StB velmi přínosná. Za další výhodu považovala její schopnost zapadnout do jakéhokoliv druhu společnosti. Vázání proběhlo podle Bezpečnosti na bázi dobrovolnosti, ale z výše uvedených skutečností je zřejmé, že neměla moc na výběr.⁶⁶

Jak už bylo uvedeno výše, Natálie byla nasazena v akci „Tygři“, která se zabývala aktivitami tzv. ukrajinských nacionalistů v Československu, konkrétně měla sledovat např. Ing. Chodarkěviče, Ing. Buračynského a Dr. Th. Mardáka. Jednalo se převážně o osoby, které přišly do Československa za první republiky po revoluci v tehdejším Sovětském svazu a byl znám jejich záporný vztah k SSSR. Ukrajinská komunita v Čechách byla pevně soudržná a neváhala Natálii po příchodu do Československa podat pomocnou ruku. Problémem byla ale silná infiltrace komunity agenty StB, mnoho jejích známých se také zavázalo ke spolupráci. Mezi nimi byli i nejbližší přátelé Pavel Chodarkěvič, Ivan Dylevskij a další. Zda o své spolupráci s StB navzájem věděli, lze jen spekulovat. V případě Pavla Chodarkěviče a Natálie se lze s ohledem na jejich blízký vztah a náznaky v jejich svazku domnívat, že ano.

O Natálii měl podávat zprávy i Ivan Dylevskij, Bezpečnost od něj však žádné informace nezískala a podezřívala ho, že je z náklonosti k ní zamlčuje. On ale trval na tom, že se mu žádné poznatky nepodařilo získat.⁶⁷

Asi od listopadu 1954 nebyla Natálie pracovníky StB kontaktována, protože ji manžel podezíral z nevěry a sledoval ji. Spolupráce měla být navázána opět v lednu 1955, její zprávy byly podle agenta Borsenka shledány jako hodnověrné.⁶⁸

Schůzky příslušníků StB a Natálie se vždy konaly v Praze, kam pravidelně dojížděla za svou přítelkyní, v konspiračním bytě 5. zvláštního samostatného oddělení

64 Tamtéž, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. 3. 1954, s. 13–19.

65 Tamtéž, návrh na přerušení spolupráce ze 7. 5. 1957, s. 162.

66 Tamtéž, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. 3. 1954, s. 13–19; tamtéž, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143; tamtéž, vyhodnocení z 16. 6. 1954, s. 150.

67 ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_2_2, zpráva, případ Lukšová Natalia za 30. 10. 1952, s. 64.

68 Tamtéž, návrh na zavázání ke spolupráci Natalie Škrlandové z 22. 3. 1954, s. 13–19; tamtéž, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143; tamtéž, vyhodnocení spolupracovníka Sylvie č. 468 ze 7. 1. 1955, s. 157.

KS MV Praha. Byly na nich probírány hlavně úkoly uložené řídícím pracovníkem, ale i mezinárodní situace a její rodinný život.⁶⁹

V ledu 1956 byla nasazena na kolínského faráře pravoslavné církve v Kolíně Dr. Th. Vasila Mardáka, jehož oba synové emigrovali do západního Německa, v akci „Kaplan“ po linii ukrajinských nacionalistů. O Mardákovi podle StB podala málo zpráv a tyto zprávy se v jejím svazku nedochovaly.⁷⁰

Dochoval se však osobní operativní svazek vedený na Vasila Mardáka. Ten přišel stejně jako Natálie do Československa až v roce 1945 z Bukoviny, když utíkal před jednotkami Rudé armády. Během svého ústupu byl v roce 1940 zajat Němci a internován v pracovním táboře, avšak jeho dva syny se přátelům podařilo dostat do Prahy. V Německu pracoval v továrně, která byla v lednu 1945 přesunuta do Československa, a tam ho zastihl konec války. V roce 1950 se přihlásil i s manželkou k trvalému pobytu v Kolíně.⁷¹

Natálie na něj podala podle jeho svazku několik zpráv, avšak bez větší výpovědní hodnoty. Týkaly se například jeho účasti na pohřbu ukrajinského lékaře a účastníka občanské války v Rusku MUDr. Dobrylovského nebo informace, že Mardákovi synové žijí v západním Německu. Další zprávy se týkaly převážně studia a života Mardákových synů v cizině a rozpisu jeho bohoslužeb.⁷²

Jako agentka nebyla Natálie zrovna výkonná. Naopak své přátele varovala před potenciálně nebezpečnými osobami (např. před jistým Muratovem), které podepsaly spolupráci s Bezpečností.

V roce 1957 bylo zpracováno její poslední hodnocení jako spolupracovnice StB s návrhem na přerušeni spolupráce. Z toho vyplývá, že zprávy, které dodala, nevedly k získání kompromitujících materiálů na osoby, na něž byla nasazena, a s jejím přispěním nebyl ani nikdo zatčen. Nerozšiřovala okruh svých známých a s velkou částí Ukrajinců žijících na našem území ukončila styky, čímž přestala být vhodným spolupracovníkem. Osoby, na které měla přinášet informace, byly mnohem starší než ona a podezíraly ji ze spolupráce s Bezpečností. Z těchto důvodů bylo na pokyn náčelníka OO MV Kolín její napojení na uvedené osoby ukončeno. Poté měla podávat zprávy o pracovnících kolínské nemocnice. Když jí byly při pohovorech vyčítány i zde nulové výsledky, uvedla, že *co se náhodou dozví, ráda oznámí, ale dosud se necítí tak pevná, aby i při soustavném řízení na některou osobu podávala o ní zprávy tak,*

69 Tamtéž, vyhodnocení spolupracovnice Sylvie č. 468 ze 7. 1. 1955, s. 157.

70 Tamtéž, charakteristika práce spolupracovnice Sylvie/468 z 20. 1. 1956, s. 158–160; ABS, f. MV – KR, arch. č. 28813 MV, převedení evidenčního svazku Vasila Mardáka na osobní svazek z 13. 4. 1956, s. 1.

71 ABS, f. MV – KR, arch. č. 28813 MV, rozhodnutí o zavedení evidenčního svazku operativního svazku z 27. 9. 1954, s. 2; tamtéž, Mardák Vasil – předání poznatků z 26. 7. 1952, strana nečitelná.

72 Tamtéž, agenturní zpráva od „Sylvie“ z 2. 8. 1955, Mardák Vasil, farář pravoslavné církve – poznatky z 26. 8. 1955, strana nečitelná.

jak se jí tato osoba s čím svěřá, poněvadž získá obvykle náklonost k této osobě a pak je jí jí líto. Dále se přiznala, že dosud nenašla dostatečně kladný poměr k režimu, aby mohla plnit úkoly, které jsou po ní vyžadovány. Náčelník OO MV Kolín proto navrhl využívat Natálii pouze příležitostně v záležitostech kolínské nemocnice a její svazek uložit do archivu na deset let. Tímto sice skončila její spolupráce s StB, ale ona, její rodina i přátelé byli nadále Bezpečností sledováni.⁷³

Emigrace

Se svým druhým manželem Zdeňkem Škrlandem se Natálie rozvedla na konci padesátých let a kolem roku 1960 se znovu provdala za Stanislava Auského. S tím se seznámila již na začátku padesátých let přes společné známé. V roce 1962, ještě v Kolíně, se jim narodil syn Aram.⁷⁴

Stanislav Auský vychodil obecnou školu v Mukačevě a po roce 1938 odešel s rodinou do Čech. Navštěvoval gymnázium v Berouně, které dokončil v roce 1942. Do konce války pracoval jako hospodářský adjunkt na různých statcích. V říjnu 1945 byl povolán do vojenské akademie v Hranicích. Odsud byl v srpnu 1947 vyřazen jako poručík Československé armády a převeden k výkonu služby do Košic. Dne 4. října 1951 na něj podal nižší vojenský prokurátor v Košicích žalobu pod vazbou pro neoprávněné trestání a omezování podřízeného. Ministerstvo národní obrany přihlíželo k rozsudku, ve kterém byl zbaven hodnosti, a přeložilo jej dnem 1. listopadu 1951 podle § 38 (1) br. zák. č. 92/1949 Sb. do počtu mužstva jako vojína v záloze. Později byl z armády propuštěn pro nedodržování kázeňského řádu. Podobně končila kariéra mnoha mladých protikomunistických důstojníků po únoru 1948.⁷⁵

Po vyloučení z armády vystřídal více zaměstnání, ale nikde nebyl spokojený, a proto podle výpovědi uvažoval o emigraci. Když se své kamarádce Jiřině Švandové zmínil, že přemýšlí o odchodu za hranice, seznámila ho s pracovníky izraelského velvyslanectví Jacobem Gazitem a Reubenem Essorem.⁷⁶

Stanislav Auský jim pomáhal dostat za hranice ohrožené lidi, kteří chtěli „ilegálně“ vycestovat do Izraele. Poskytoval jim ubytování u sebe v bytě a zajišťoval kontakty s velvyslanectvím. Na oplátku mu měli pracovníci izraelského velvyslanectví

73 ABS, f. MV – TS, arch. č. 385667 MV, složka 385667_MV_1_2, návrh na přerušování spolupráce ze 7. 5. 1957, s. 162–163.

74 Tamtéž, zápis o výpovědi Natalie Škrlandové z 24. 5. až 28. 5. 1954, s. 117–143; ABS, f. MV – KR, arch. č. 763842 MV, složka 763842_MV_4_7, zápis o výpovědi Alexandry Škrlandové z 3. 3. 1983, s. 224; tamtéž, složka 763842_MV_6_7, životopis Alexandry Škrlandové z 25. 7. 1983, s. 64.

75 ABS, f. MV – KR, arch. č. 763842 MV, složka 763842_MV_2_7, úřední záznam z 21. 4. 1982, s. 77–84.

76 ABS, f. Vyšetřovací spisy, arch. č. V-2747 MV, složka operativní podsvazek_01, protokol o výpovědi Stanislava Auského z 22. 4. 1955, s. 38.

pomoci s jeho zamýšlenou emigrací. Měl také zjišťovat situaci na hranicích a najít vhodná místa k přechodu.⁷⁷

Na pokyn izraelských diplomatů vyhledával další ohrožené osoby, zařizoval jejich příjezd do Prahy a kontakty s velvyslanectvím.⁷⁸

Stanislav Auský ukrýval asi týden rodinu Veselých, která chtěla i se svými dvěma malými dcerami odejít do Izraele. V době, kdy rodinu schovával, odjel na Gazitův popud do Bratislavy, kde kontaktoval Lazara Becka, aby se informoval, jak je pro Veselé připravena cesta ven. Krátce nato odjel do okolí Cínovce, aby zjistil možnost přechodu hranice. Později se setkal s pracovníkem velvyslanectví Essorem, aby prodiskutovali potíže s ubytováním rodiny Veselých. Stanislavu Auskému přišlo velmi riskantní ukrývat malé děti. Dále se také zajímal o to, kdy mu pracovníci velvyslanectví umožní emigraci. Essor Auskému rozmlouval útěk na vlastní pěst, bál se, aby nebylo kompromitováno izraelské velvyslanectví. Protože se Essor později přestal Auskému ozývat, snažil se ho prý kontaktovat pod záminkou, že mu předá tajné materiály, a údajně mu vyhrožoval, že se pokusí utéct sám.⁷⁹

Návrh na zatčení Stanislava Auského byl vydán 15. dubna 1955. Manželé Veselí, kteří byli chyceni při pokusu o emigraci a zadrženi v únoru 1954, ve svých výpovědích potvrdili, že se schovávali v jeho bytě. Uvedli, že je pravidelně informoval o situaci a předával jim vzkazy od úředníka z velvyslanectví Gazita.⁸⁰

Dne 17. srpna 1955 byl Auský obžalován z trestného činu velezrady podle § 78 odst. 1 písm. c), odst. 2 písm. a) tr. zák. a z trestného činu pokusu vyzvědačství podle § 5 odst. 1 a § 86 odst. 1, 2 a tr. zák.⁸¹

Hlavní přelíčení se konalo s vyloučením veřejnosti. Stanislav Auský byl odsouzen Krajským soudem v Praze za trestný čin velezrady podle § 78 odst. 1 písm. c), odst. 2 písm. a), b) tr. zák. a trestný čin pokusu vyzvědačství podle § 5 odst. 1 a § 86 odst. 2 písm. b) tr. zák. k trestu odnětí svobody na dvanáct let, propadnutí celého jmění, ztrátě čestných občanských práv na deset let a k náhradě nákladů trestního řízení zálohovaných státem.⁸²

Díky rozhodnutí o amnestii z 9. května 1960 mu byl zbytek trestu prominut s podmínkou na deset let. Zbytek podmínky mu byl prominut amnestií prezidenta republiky z 9. května 1965.⁸³

77 Tamtéž, složka skupinový spis, protokol o výpovědi Stanislava Auského z 16. 4. 1955, s. 45–46.

78 Tamtéž, složka podsvazek, protokol o výpovědi Stanislava Auského z 27. 6. 1955; tamtéž, složka skupinový spis, zjištění z 12. 7. 1955, s. 2–3.

79 Tamtéž, složka skupinový spis, žaloba na Stanislava Auského z 11. 7. 1955, s. 75–76; ABS, f. MV – KR, arch. č. 763842 MV, složka 763842_MV_2_7, úřední záznam z 21. 4. 1982, s. 77–84.

80 Tamtéž, návrh na zatčení z 15. 4. 1955, s. 2.

81 Tamtéž, žaloba z 11. 7. 1955, s. 74–77.

82 Tamtéž, protokol o hlavním líčení z 15. 9. 1955; tamtéž, s. 83–85, rozsudek Krajského soudu v Praze z 15. 9. 1955, s. 79–82.

83 Tamtéž, usnesení z 8. 7. 1965, s. 87.

Před emigrací žila Natálie s rodinou od prosince 1967 v Košicích a pracovala zde jako lékařka na poliklinice v desátém obvodu.⁸⁴

Natálie emigrovala společně se svým manželem Stanislavem a synem Aramem 28. srpna 1968 do USA. Svou patnáctiletou dceru Alexandru nechala v Československu, kde se o ni měla starat babička a otec. Když s rodinou odjížděla, byla dceřa zrovna na letním táboře. Podle materiálů, které jsou k dispozici, neinformovala svou dceru o úmyslu zůstat v USA. Alexandra byla samozřejmě sledována StB a byl na ni veden signální svazek především kvůli stykům s ukrajinskou menšinou v Praze a emigraci její matky.⁸⁵ Spis vedený na Alexandru Škrlandovou byl založen S StB Praha (2b odbor) dne 18. února 1981 v kategorii prověřované osoby (PO)⁸⁶ pod krycím jménem ŠŤOVÍK a dne 8. dubna 1982 byl převeden do kategorie „signální“.⁸⁷

Proti manželům Auským bylo od 9. února 1971 vedeno trestní stíhání pro trestný čin opuštění republiky podle § 109 odst. 2 tr. zák., protože vycestovali na platné doklady do USA na povolenou třicetidenní návštěvu příbuzných a nevrátili se ve stanovené lhůtě do 21. září 1969 ani nepožádali o prodloužení pobytu. Za to byli odsouzeni dne 24. května 1971 Městským soudem v Košicích, Natálie na dva roky nepodmíněně a Stanislav na čtyři roky nepodmíněně a oba k propadnutí veškerého majetku, který zanechali v Československu. Jejich syn Aram jako nezletilý (nar. 1962) souzen nebyl.⁸⁸

Natálie získala americké občanství 12. června 1976 rozhodnutím soudu District Court of United States v Las Cruces ve státě Nové Mexiko. Zde si zařídila soukromou lékařskou ordinaci.⁸⁹

S dcerou udržovala pravidelný písemný kontakt, některé zásilky jí zasílala na adresu přátel v Budapešti. Také využívala jako kurýra svou českou přítelkyni Viktorii

84 ABS, f. MV – KR, arch. č. 763842 MV, složka 763842_MV_1_7, Škrlandová Alexandra – zpráva z 22. 4. 1981, s. 7; tamtéž, složka 763842_MV_4_7, zápis o výpovědi Alexandry Škrlandové z 3. 3. 1983, s. 222; tamtéž, složka 763842_MV_6_7, životopis Alexandry Škrlandové z 25. 7. 1983, s. 64.

85 Tamtéž, Škrlandová Alexandra – dožádání z 18. 3. 1981, s. 4; tamtéž, složka 763842_MV_4_7, zápis o výpovědi Alexandry Škrlandové z 3. 3. 1983, s. 222; tamtéž, složka 763842_MV_6_7, životopis Alexandry Škrlandové z 25. 7. 1983, s. 64.

86 Viz ŽÁČEK, Pavel. Administrativa písemností kontrarozvědné povahy. Jednotný evidenční, statistický a archivní systém StB po roce 1970. In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek 10*. Praha: ABS, 2012, s. 236.

87 ABS, f. MV – KR, arch. č. 763842 MV, složka 763842_MV_7_7, návrh na uložení signálního svazku číslo 34114 do archivu MV ze 14. 9. 1984, s. 125–127.

88 Tamtéž, složka 763842_MV_1_7, výpis ze 7. 4. 1981, s. 6, evidenční karty emigrace manželů Auských. Vyšetřovací spis V-2434 se nachází na Slovensku.

89 ABS, f. MV – KR, arch. č. 763842 MV, složka 763842_MV_1_7, zpráva o prošetření z 15. 5. 1981, s. 10; tamtéž, složka 763842_MV_4_7, zápis o výpovědi Alexandry Škrlandové z 3. 3. 1983, s. 224.

Kurylovou, která navštěvovala manžela v Kanadě. Alexandra ji v USA dvakrát navštívila, a to v letech 1969 a 1979, ale vyřízení víza se samozřejmě neobešlo bez problémů.⁹⁰

V roce 1982 ji měla Alexandra opět navštívit, ale rodina Auských byla v nepříliš příznivé finanční situaci kvůli rekonstrukci domu. Natálie jí napsala, jestli by mohla svoji cestu odložit, protože nemá peníze na financování letenky a pobytu. Pokud by i tak chtěla přijet, musela by si cestu zaplatit sama, ale později by jí peníze vrátila. Dále jí napsala, že se celá rodina v létě 1982 chystá na cestu do Evropy, takže pokud by byly potíže s vyřízením víza a financováním cesty do USA, může Alexandra požádat o vízum pouze do Německa, kde by se setkali.⁹¹

Dceřina žádost o vycestování do USA byla zamítnuta, protože její osoba byla rozpracována Bezpečností a existovala možnost její emigrace. Alexandra se proti rozhodnutí odvolala a Natálie zaslala žádost na velvyslanectví USA s prosbou, aby její dceři pomohlo vycestovat. Uvedla, že je těžce nemocná a potřebuje dceřinu péči. Měla sice opravdu jít na operaci křečových žil, ale všem bylo jasné, že se o ni může postarat manžel nebo syn. Odvolání Alexandry byla po mnoha peripetiích zamítnuta, tudíž se se svojí matkou neviděla.⁹²

Přestože Natálie už žila dlouhá léta v zámoří, StB na ni působila skrze dceru. Po neustálém zamítání žádostí o výjezd do USA a nátlaku ze strany StB se začala Alexandra psychicky hroutit, měla obavy, aby ji nevyhodili ze zaměstnání a aby spojení s ní neublížilo jejím přátelům. Z častých předvolání na StB byla velmi nervózní a bála se dalšího postupu.⁹³

V roce 1983 jí byla zmínuta další žádost o návštěvu v USA z důvodu publikační činnosti Stanislava Auského. Auský napsal a v zahraničí vydal řadu knih, např. *Vojska generála Vlasova v Čechách*, které byly v Československu charakterizovány jako nepřátelské vůči režimu. Auský se sám bojů na straně vlasovců zúčastnil a nezkršeně informoval o jejich činnosti za války i o jejich tragickém konci po německé kapitulaci.⁹⁴

90 Tamtéž, složka 763842_MV_1_7, záznam číslo 18 z 28. 4. 1981, s. 8–9; tamtéž, složka 763842_MV_2_7, plán prověrky signálu z 15. 3. 1982, s. 60; tamtéž, složka 763842_MV_1_7, zpráva o prošetření z 15. 5. 1981, s. 10; tamtéž, složka 763842_MV_4_7, zápis o výpovědi Alexandry Škrlandové z 3. 3. 1983, s. 224–225.

91 Tamtéž, složka 763842_MV_2_7, záznam číslo 43 z 2. 7. 1982, s. 101; tamtéž, záznam číslo 61 z 8. 7. 1982, s. 103–104.

92 Tamtéž, složka 763842_MV_3_7, záznam číslo 47 z 15. 10. 1982, s. 123–124; tamtéž, záznam číslo 73 z 3. 11. 1982, s. 130–131.

93 Tamtéž, složka 763842_MV_3_7, záznam číslo 19 z 1. 2. 1983, s. 185–186; tamtéž, složka 763842_MV_4_7, záznam číslo 92 ze 4. 3. 1983, s. 189–191.

94 Tamtéž, složka 763842_MV_3_7, návrh na profylakticko-rozkladné opatření v akci „Šťovík“, signální sv. č. 34114, zpráva z 5. 11. 1982, s. 141–142.

V této knize Auský popsal důvody a okolnosti vzniku ruských jednotek, které bojovaly proti Rudé armádě na straně nacistického Německa, tzv. vlasovců. Jednalo se o osoby od

Ze stejného důvodu bylo Alexandře také znemožněno studium ruštiny a ukrajinštiny na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a zaměstnání ve Státním pedagogickém nakladatelství. Dále se jí StB snažila zkompromitovat ve společnosti ostatních Ukrajinců a omezit její kontakty s nimi, což se jí částečně podařilo.⁹⁵

Na podzim roku 1983 se StB začala zajímat o Natáliinu dceru ne jako o „nepřítele socialistické společnosti“, ale jako o možného spolupracovníka. Alexandra Škrlandová se z počátku tvářila vstřícně. Aniž by podepsala spolupráci, dodala Bezpečnosti jednu zprávu, která však neměla žádnou informační hodnotu.⁹⁶

Již 5. prosince 1983 se dostavila na pracoviště StB a oznámila jim, že se s kontakty s Bezpečností svěřila několika svým přátelům a že z tohoto důvodu s nimi nemůže dále spolupracovat. Vše svedla na svou psychickou nevyrovnanost a nezkušenost. I přes tuto skutečnost byla nucena dále pravidelně navštěvovat pracoviště Bezpečnosti a podávat informace o svém programu.⁹⁷

přesvědčených předválečných emigrantů z řad kozáků po sovětské zajatce, kteří volili mezi smrtí hned nebo možným přežitím v řadách protisovětských jednotek. Úplně se situaci však nepodařilo zanalyzovat ani Auskému.

Co se týče Pražského povstání, potvrzuje Auský fakt, že již tehdy se nikdo z velení neodvažoval dát vlasovcům politické záruky, proto jednotky začaly 7. května 1945 Prahu vyklízet. Na konci této nejrozsáhlejší části knihy konstatuje, že Praha vlastně nebyla nikým osvobozena a že mimo jakoukoliv pochybnost je třeba uvést, že hlavní tíhu bojů nesly revoluční útvary Pražského povstání, ale to se sotva mohlo udržet bez zásahu vlasovců. Auský zmapoval demokratického ducha důstojnické školy Ruské osvobozené armády a její odpor k nacismu jako takovému. Tyto závěry samozřejmě nebyly v souladu s komunistickou doktrínou, že Praha byla osvobozena Rudou armádou a vlasovci oddaní nacisté.

Následující část knihy tvoří popis mnohdy marných snah vlasovců dostat se do správného zajištění, včetně zadržení samotného Andreje Vlasova. Viz AUSKÝ, Stanislav. *Vojska generála Vlasova v Čechách*. Toronto: Sixty-eight Publishers, 1980. Dostupné též z: <http://www.knihovnice.cz/recenze/ausky-s-a-vojska-general-a-vlasova-v-cechach.html>

Dále napsal Auský např. knihy: *Zvláštní operace Šamil*. In: *Securitas imperii 2*. (Ed. ŽÁČEK, Pavel.) Praha: Úřad pro dokumentaci a vyšetřování činnosti StB, 1994; *Kozáci*. Praha: Academia, 1999; *Dobrovolníci, evropská politika a druhá světová válka*. Praha: Nakl. Dita, 2002; Казаки: Особое словие. Moskva: Olma Press, 2002; *Kozáctvo: poslední nástup a zánik*. Praha: Mladá fronta, 2003.

95 ABS, f. MV – KR, arch. č. 763842 MV, složka 763842_MV_5_7, Škrlandová Alexandra – stanovisko k cestě do USA z 12. 4. 1983, s. 14; tamtéž, Škrlandová Alexandra – nepovolení studia n FF UK Praha – žádost o součinnost z 19. května 1983, s. 19–20; tamtéž, záznam číslo 64 ze 4. 10. 1983, s. 48–49; tamtéž, složka 763842_MV_6_7, výkaz preventivních opatření provedených útvarem československé kontrarozvědky, s. 67.

96 ABS, f. MV – KR, arch. č. 763842 MV, složka 763842_MV_6_7, záznam o ustanovení operativního kontaktu, s. 52–54; tamtéž, záznam číslo 2 z 29. 11. 1983, s. 71–74.

97 Tamtéž, záznam z 5. 12. 1983, s. 75–76; tamtéž, s. 84–85, záznam číslo 68 z 1. 12. 1983, tamtéž, záznam číslo 112 z 14. 12. 1983, s. 86–88.

I v roce 1984 jí byla zamítnuta cesta za matkou. Pracovníci StB se stále obávali, že by mohla emigrovat. Alexandra Škrlandová o tom opravdu uvažovala, svým přátelům se svěřila, že pokud ji bude matka znovu přemlouvat, zůstane v USA.⁹⁸

Poté co se Natálie dozvěděla o pronásledování své dcery ze strany StB, rozhodla se ji dostat do USA natrvalo. Jako nejjednodušší postup ji přišel sňatek s americkým státním příslušníkem, a proto se rozhodla jí najít manžela. Mělo se jednat pouze o fiktivní sňatek. Tento krok však nebyl z neznámého důvodu realizován.⁹⁹

Svazek vedený na Alexandru Škrlandovou byl ukončen, protože na ni nebyly zjištěny žádné relevantní poznatky, a uložen do archivu 14. září 1984.¹⁰⁰

Návrat a tvorba

Natálie se vrátila po listopadu 1989 se svým manželem Stanislavem zpět do Československa, usadila se v Praze a aktivně se zapojila do života ukrajinské komunity.¹⁰¹

V devadesátých letech začala psát knihy, její nejznámější román *Český lékař v Americe* (1994) popisuje především systém zdravotní péče v USA v sedmdesátých letech. Natálie zde srovnává a ukazuje nejen léčebné postupy, existenci léků a různých přístrojů dostupných v té době u nás i v USA, ale i myšlení lidí, zákony a běžný život a starosti Američanů. Vypráví, jak se sama často potýkala s odlišnostmi a na svém synovi, nezatíženém minulostí, pozorovala jiný přístup k životu. Z knihy vyplývá, že nebyla s americkým, ryze komerčním přístupem ke zdravotnictví, ale i k životu spokojená a z tohoto důvodu později přesídlila i s manželem do Itálie.¹⁰² Inspirována životem v Itálii je její další vzpomínková kniha *Bella Italia – vzpomínky na Itálii* (2004). Vyprávění staršího manželského páru líčí stěhování do Itálie a nečekané okolnosti, které je zde překvapily, a realitu, kterou tak úplně neočekávali. Popisují italská města, jejich historii, legendy, svaté, památky, romantiku krajiny i svérázné zvyky a jídlo. V závěru knihy si jako nové bydliště vybírají rakouský Klagenfurt.¹⁰³ V roce 1996 vyšlo pokračování *Českého lékaře v Americe*, nazvané *Český lékař v Americe. Kniha 2, Nové Mexiko – země okouzlení*, kde jsou popisovány osudy české lékařky po přestěhování do Nového Mexika.¹⁰⁴ Své vzpomínky na hladomor

98 Tamtéž, složka 763842_MV_7_7, Škrlandová Alexandra – stanovisko k cestě do USA z 6. 7. 1984, s. 120; tamtéž, záznam číslo 116 z 5. 7. 1984, s. 121.

99 Tamtéž, složka 763842_MV_5_7, záznam číslo 107 z 8. 8. 1983, s. 36–37.

100 ABS, f. MV – KR, arch. č. 763842 MV, složka 763842_MV_7_7, návrh na uložení signálního svazku číslo 34114 do archivu MV ze 14. září 1984, s. 125–127.

101 Nonna Auská. Dostupné z: <https://www.databazeknih.cz/zivotopis/nonna-auska-2024>

102 AUSKÁ, Nonna. *Český lékař v Americe*. Praha: Dita, 1994.

103 AUSKÁ, Nonna. *Bella Italia – vzpomínky na Itálii*. Praha: Mladá fronta, 2004.

104 AUSKÁ, Nonna. *Český lékař v Americe. Kniha 2, Nové Mexiko – země okouzlení*. Praha: Dita, 1996.

na Ukrajině, který na začátku třicátých let zahubil miliony lidí, publikovala v útlé povídce *Hladomorna* (2003).¹⁰⁵ Jako poslední byl vydán v roce 2009 román *Země neandrtálců*. Jedná se o fiktivní příběh lékařky, která jako jediná přežije havárii letadla. Dlouho se zotavuje z těžkých zranění a často se propadá o tisíce let nazpět. Příběhem se prolínají fantastní motivy a bere si na paškál dnešní rádobu kulturní a rozvinutou společnost.¹⁰⁶

Stanislav Auský zemřel dne 22. listopadu 2010. Knihovnu a některé předměty z jeho sbírky věnovala rodina Vojenskému historickému ústavu Praha. Před rekonstrukcí byly k vidění na malé výstavě v Armádním muzeu Žižkov. Bylo zde možné zhlédnout například soubor nášivek východních dobrovolnických jednotek německé branné moci z doby druhé světové války a soubor odznaků a vyznamenání, které měl Auský ve své sbírce, a také jeho knihovnu, která čítá na tisíc svazků se slovan- skou a vojenskou tematikou.¹⁰⁷

Po smrti manžela žila Natálie se svojí dcerou. Zemřela dne 9. dubna 2013.¹⁰⁸

Závěr

Natálie Auská se ocitla v jiné situaci než většina ukrajinských emigrantů, do Československa přišla výrazně později a z odlišných důvodů. Většina jejích krajanů emigrovala již ve dvacátých letech a patřila k inteligenci prchající před bolševiky.

Natáliin pobyt zde byl spíše náhoda. Zpočátku neměla prostředky a možnost odcestovat do západního Německa a také se obávala zadržení a možného odhalení své identity. Později si zde vybudovala jistou existenci. S ukrajinskými emigranty ji spojoval silný antibolševický postoj a negativní zážitky ze Sovětského svazu.

Pokud se pokusíme o souhrn výsledků a dopadů spolupráce Natálie Auské s Bezpečností na základě dostupných pramenů, budeme muset konstatovat, že nikomu neublížila a snažila se podávat co nejméně relevantních zpráv. Samozřejmě však nelze zmapovat informační hodnotu zpráv, které byly v jejím svazku skartovány, podle hodnocení příslušníků StB byl ovšem její zpravodajský přínos zanedbatelný a dodané informace bezvýznamné.

Natálii Auskou bychom mohli hodnotit jako oběť nešťastných okolností, která byla přinucena ke spolupráci na základě kompromitujících materiálů. Nezpochyb-

105 AUSKÁ, Nonna. *Hladomorna*. Praha: Ukrajinská iniciativa ČR, 2003.

106 AUSKÁ, Nonna. *Země neandrtálců*. Praha: Mladá fronta, 2009.

107 Srov. VHÚ získalo pozůstalost po plukovníku Auském... In: *VHÚ* [online]. [Cit. 2019-05-01.] Dostupné z: <http://www.vhu.cz/vhu-ziskalo-pozustalost-po-plukovníku-auskem-jenz-mapoval-historii-protistalinskych-vojsk-kozactva>

108 Srov. Unbroken. Nonna Auska [video]. In: *UkrStream.tv* [online] [Cit. 2019-05-01.] Dostupné z: https://ukrstream.tv/en/videos/unbroken_nonna_auska#.WcYrhrgrOME; Nonna Auská. In: Wikipedie [online]. [Cit. 2019-05-01.] Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Nonna_Ausk%C3%A1

nitelný je však fakt, že na své známé donášela Bezpečnosti a i přes nízkou informační hodnotu jí podaných zpráv pomáhala StB s mapováním protirežimních aktivit ukrajinské menšiny. Z tohoto důvodu nelze Natálii Auskou považovat pouze za oběť. S informacemi, které máme k dispozici, ale neměla jinou možnost než spolupráci podepsat. Hrozba navrácení do Sovětského svazu byla reálná. Její jednání musíme tedy hodnotit v kontextu doby, Natálie Auská se snažila nastalé situace přežít za každou cenu a ne vždy zvolila úplně správnou cestu.